

are combined together by a special «semantic» philosophy and semantic interpretative heuristics. In effect an emblem gradually duplicates, specifies, illustrates and modifies semiotic mechanisms. Tentatively speaking, it

displays an expanded model of the dialectical, synergistic process of transforming cognitive activity through verbal-iconic mediation into semantic experience.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2017

УДК 821.161.2

ТОМЕНКО Олеся

МАЛА ПРОЗА МИКОЛИ ТОМЕНКА: ПОЕТИКА ЖАНРУ

У статті проаналізовано книгу малої прози Миколи Томенка «Білі автографи», яка вийшла друком цього року, проте самі твори були написані понад 20 років тому. Актуальність дослідження полягає в тому, що це перше наукове дослідження малої прози письменника. Установлено тематику та жанрові особливості текстів, стилістичні та образні особливості новел. Визначено базові категорії, на яких будується мала проза письменника. Проведено паралелі до творчих пошуків В. Стефаніка, М. Коцюбинського, Г. Тютюнника. Розкрито психологізм, кінематографічність та філософічність текстів малої прози.

Ключові слова: мала проза, поезія в прозі, кордіоцентризм, ескізи, образки, замальовки, етюди.

Вступ. Сприйняття творчості Миколи Томенка було б неповним без ґрунтового аналізу його прозових творів. Книга малої прози Миколи Томенка «Білі автографи. «Коріння блискавки» побачила світ лише 2017 року. Вона складається із повісті-мозаїки з однойменною назвою, розділу малої прози «Коріння блискавки», віршів у прозі, етюдів, образків, ескізів, замальовок, об'єднаних назвою «В галактиці душі твоєї» та етюдів повоєнного дитинства «Мати збирала насіння».

Аналіз досліджень і публікацій. Оскільки мала проза Миколи Томенка була опублікована лише нещодавно, досліджень саме малої прози практично немає. На сьогоднішній день єдиним дослідженням малої прози М. Томенка можна назвати передмову до даного видання доктора філологічних наук, професора, лауреата Національної премії ім. Тараса Шевченка Михайла Наєнка [2]. Проте існує чимало досліджень поетичного, пісенного, драматургічного доробку письменника, які дають контекст розуміння витоків малої прози. Серед дослідників можна назвати Д. Білоуса, М. Жулинського, П. Засенка, В. Неволова, К. Мотрич та інших. Тому доцільно говорити про необхідність дослідження малої прози М. Томенка для повного висвітлення творчості письменника в сучасному літературному процесі України.

Постановка проблеми. Микола Томенко знаний в українській літературі як поет, публіцист, поет-пісняр, дитячий письменник і драматург. Його «Трудова книжка матері» з цього року включена до вивчення в шкільну програ-

му Міністерством освіти України. Усебічний розгляд творчості, у тому числі і малої прози, аналіз якої проводиться у цій статті, сприятиме глибшому розумінню витоків, суті, особливостей поетики, жанрової специфіки літературного доробку М. Томенка.

У статті вперше ставиться питання про особливості малої прози М. Томенка, аналізується жанрова особливість його творів, окреслюється тематика, образна система, морально-етичні засади, на яких будується текст. Визначені категорії, якими характеризується мала проза письменника загалом: кінематографічність, психологічність та філософічність.

Особливості поетики малої прози М. Томенка. Власне, ця книга розкриває ще одну грань таланту письменника. Образи і теми до болю прості, але одночасно житейськи мудрі і всеохопні. Читачі різного віку і різних поколінь знаходять тут свою, близьку саме їм штрих-лінію, яка колись проходила і в їхньому житті. Або ж змушують замислитися над простими, до болю буденними речами, які письменником осмислені й перетворені у філософські категорії. Але його філософія не трансцендентна, а кордіоцентрична, це справжня філософія серця: серця відданого сина, серця, закоріненого в рідну землю, серця, відкритого до людей, серця, яким письменник намагався охопити і глибину природи, і глибину людської душі.

Мала проза — непростий жанр. Але саме в ньому розкривається майстерність слова, відшліфована думка, концентрація образу та стиль мислення. Василь Стефанік, Григорій Тютюнник —

майстри малої прози, які стали справжніми вчителями для Миколи Томенка. Але відмінність полягає в тому, що мала проза в «поета Миколи Томенка дуже поетична» [2, с. 5]. Саме поетичний образ робить канву малої прози М. Томенка особливою та такою, що вирізняє її з-поміж інших творів сучасної української прози. Деякі з новел можна сміливо назвати поезією в прозі («Над ставком туман», «Кладочка», «Мороз іде», «Ви так далеко вже» та багато інших).

«Над моїм полем вечір, вечір... Ще так ніколи він не цвів. То ти бузок несла до хати, що я в росі тобі приніс... Далекі так десь небохили через яри наші лягли... І той бузок, що на півнеба, в твоїх очах умить зацвів». («Над моїм полем вечір») [3, с. 247]. Або ж ескіз «Літо»: «Відбілілося, відгулялося, поміж соняхів заблукалося. Павутиною перерізано, і лежить тепер, як кавун в стефу, і стікає в траву літо соками...» [3, с. 254].

Хочемо наголосити, що автор сам дає жанрове означення своїм творам, і це означення тісно переплітається із мистецькою термінологією: ескізи, етюди, образки, замальовки. Але якщо розглядати ці мистецькі твори як такі, що є лише підґрунтям для подальшої завершеної картини, то прозові твори Миколи Томенка є абсолютно завершеними, і такими, що піднімаються до філософських узагальнень, до ціннісних категорій усього людства...

Тематика малої прози М.Томенка. Різні теми охоплює автор своїм надчутливим нервом. Від голодного і холодного дитинства, яке все ж було зігрите маминим теплом, від глибокого сирого погребя, в якому змушені були ховатися від фашистів, від загонок на каламутному потоці, в якому сиділи днями разом із друзями, від ворожого танка на сусідньому подвір'ї, у який хлопчача цікавість змусила залізти попри смертельну небезпеку, від крутої гори Бабин Пуп, з якої дітлахи летіли на санчатах («Бабин Пуп»), і яка розділила їх згодом на сміливих і обачних, до нічного сторожування на баштані («Вечорове поле»), чищення джерел в глибочезній криниці, з якої брало воду все село і які отруїв зайда, («Чистили джерела») до черствості чиновників («Мамина пенсія»), нахабства графоманів («Я відгукнувся першим»), лицемірства колег («Таранка для пивка»).

Палітра почуттів, які проходять перед читачем, дуже широка. Але камертоном, який задає лад всій книзі, є глибокий ліризм та морально-етичні поняття Добра, Совісті, Співчуття, Честі, Чесності, Скромності, Порядності,

Справедливості і Любові. Ці категорії, закладені ще з дитинства, є тим об'єктивом, через який письменник фіксує таке непросте життя, психологію вчинків та приходять до філософських висновків. Можна сміливо стверджувати, що в прозі Микола Томенко виступає в трьох іпостасях: художника (можливо, навіть і кінохудожника), психолога і філософа.

Його тексти наповнені візуальними образами (колоссячко, що шелестить над головою маленького Миколки, який несе їсти матері у поле, снопи іскор від багаття, вибілені яблуні, що стоять «ніби у білих сарафанчиках», зелені півники, що ростуть коло хати, золоті голови соняхів), звуковим ефектом (шелест жита, хлюпіння човна, гуркіт криги, тужливий крик журавлів, перекумування жаб у копанці, лоскітливе кування зозулі), запахами (медові пахощі квітучої білої акації чи осіннього диму в городі), фізичним відчуттям хвищів, що б'є в обличчя або тепла лежанки, роси, яка «коле в п'яти», або густої пелени туманів.

Як приклад можна навести уривок із етюду «Запальничка»: «...Ранок піднімався над високими тополями, а навздогін йому летіли золоті промінчики, і здавалося, що в кожному промінчику сидять якісь чарівні мідні дзвоники і так голосно видзвонюють над світом, що чути їх далеко-далеко...».

А найнеприйнятнішими для письменника є байдужість, ситість, тупість, обмеженість, через які «багато залів у серці нашого ермітажу пустіють... І якось страшно дивитись на голі стіни наших почуттів». Тому авторові завжди шкода таких людей, хоча вони завжди присутні у нашому житті, їх не оминати, але і жити з ними поруч нелегко, адже вони слідуєть геть іншим принципам, ніж тим, які сповідує письменник. Для декого (як у новелі «Тісний одяг») в житті все встелено килимами, бо «дбав лише про себе. Бачив лише себе. Хизувався собою і сам будував собі бронзовий пам'ятник. Що тобі той одяг із материнського сумління? Він затісний був на тебе, він тиснув тебе, і ти скинув його, аби не заважав вільно почувати себе в світі, що оточував тебе... Як це легко: ні за що не відповідати, ні перед ким не червоніти. Роби, що заманеться... А про якийсь там одяг, сумління.. Навіщо?» [3, с. 297].

Таких риторичних запитань Микола Томенко ставить дуже багато, і це спонукає до роздумів, до переосмислення власного шляху, до пошуку істини. Можливо, не всіх. Можливо, тільки тих, для кого, як і для автора, головне —

«бути Людиною доти, поки ітимеш через усю швидкоплинну ріку життя» («Через усе життя») [3, с. 259].

Близький письменник у своїх витоках, першоджерелах до природи, рідної землі, до якої він повсякчас звертається і повертається. Ця близькість помітна в порівнянні з імпресіоністичним «Intermezzo» Михайла Коцюбинського. Його герой знаходить рівновагу на червневих нивах, під промінням сонця, у срібних нитях співу жайвора. «Я не можу розминутися з людиною», — каже герой М. Коцюбинського. Так само не може розминутися з людиною і Микола Томенко.

Його людина до болю проста. Це і тітка Марія, душа якої була «доброю і лагідною. Сама невеличка на зріст, висохла, як осінній сонях, легка, мов пір'їнка, усе з сапою не розлучалась... Вічно нагнута до землі, щось садила, прополювала, підгортала. Здається, її руки ніколи й не відпочивали...» («Крокви») [3, с. 270]. І брат Женя, який ні дня не спочивав, хоча одна нога була на дерев'янці, і дід Марко, який стерег баштан, і дід Микита з бабою Килиною, і матрос Мавльоткін, і тато, який не вернувся з війни, і увесь всесвіт у слові МАТИ. Цей образ, оповитий неймовірним теплом і любов'ю, проходить через усю творчість поета. Його матір стала уособленням тисяч матерів України, долю яких поет виспівав-вистраждав у головній своїй книзі-поемі народного болю «Трудова книжка матері». Як зазначає академік М. Жулинський, «першими рядками в життєвій і творчій долі поета Миколи Томенка були і залишаються сліди від босих ніг на першому снігу, з яких не зводила своїх скорботних і радісних очей його Мати. Поета ці материнські очі кли-

чуть до слова, обпікають застиглим навіки болем, «тривожать серце, ніби крик», зобов'язують відповідальністю за пам'ять свого роду, за скроплену кров'ю, засіяну обелісками і хрестами батьківську землю, за пам'ять свого, обпаленого війною полотняного покоління, від імені якого Микола Томенко залишає нам білі автографи драматичної долі України» [1, с. 10].

Окремого дослідження потребує мова малої прози Миколи Томенка. Безперечно, у прозовій канві тексту виразно проступає поетичне начало письменника. Епітети, метафори не перенасичують текст, а лише доречно творять образ, підкреслюючи його важливість.

А скільки філософських питань ставить у своїй прозі письменник! І уважний читач знайде на них відповіді. Одна з них звучить рефреном. Ми все кудись поспішаємо. І нам здається, що «час колись може сповільнити свій темп, і ми тоді досхочу наговоримося, нарадіємося, частіше відвідуватимемо гостей...» («Прийди і запитай») [3, с. 284]. Колись, згодом, невдовзі, ось-ось. Але резюме невтішне — час, як і раніше, летітиме вперед. І годі сподіватися на його зупинку. Тому треба не спізнитися і відчутися всю повноту життя тут і зараз.

Висновки. У цій статті розкрито основні тематичні лінії, які проходять у текстовій канві малої прози М. Томенка, проаналізовано образну систему його творів, визначено три основні категорії, на яких будується мала проза М. Томенка, визначено витoki образної системи та проаналізована мова творів. Особливо акцентовується увага на поетичній основі малої прози, яка і є особливістю цих текстів у контексті української новелістики 20 століття.

Список використаної літератури

1. Жулинський М.Г. Білі автографи української долі / Микола Томенко. Трудова книжка матері. — К.: Фенікс, 2008. — 308 с.
2. Наєнко М.К. «...Мав у дитинстві багато...» (спогадальна поезія Миколи Томенка) /

О.ТОМЕНКО

МАЛАЯ ПРОЗА НИКОЛАЯ ТОМЕНКО. ПОЭТИКА ЖАНРА

В статье проанализирована книга малой прозы Николая Томенко «Белые автографы», вышедшая в этом году, однако сами произведения были написаны более 20 лет назад. Актуальность исследования заключается в том, что это первое научное исследование малой прозы писателя. Очерчено тематику и жанровые особенности

Микола Томенко. Білі автографи. Коріння блискавки. — К.: Щек, 2017. — 332 с.

3. Томенко М.Д. Білі автографи. Коріння блискавки : [повість-мозаїка] / Микола Томенко. — К.: Щек, 2017. — 332 с.

текстов, стилистические и образные особенности новелл. Определены базовые категории, на которых строится малая проза писателя. Проведены параллели к творческим поискам В. Стефанюка, М. Коцюбинского, Г. Тютюнника. Раскрыто психологизм, кинематографичность и философичность текстов малой прозы.

Ключевые слова: малая проза, поэзия в прозе, кордиоцентризм, эскизы, зарисовки, образки, этюды.

O.TOMENKO

FLASH FICTION BY MYKOLA TOMENKO. POETICS OF GENRE

The article reviewed 'White Autographs', a flash fiction book by Mykola Tomenko published this year though the works themselves were written over 20 years ago. The study is relevant since this is the first scientific study of the writer's flash fiction in the context of the Ukrainian 20th c. novelistics studies. Subjects and genre specifics of the texts, stylistic and image peculiarities of the short stories are identified. Basic categories the writer's flash fiction is built on are established. Parallels to creative search of V.Stefanyk, M. Kotsiubinsky, H.Tiutiunyk are made. Psychologism, film looking and philosophy of flash fiction texts are presented.

Key words: flash fiction, poetry in prose, coriocentrism, sketches, schizzos, pictures, studies.

O.TOMENKO

FLASH FICTION BY MYKOLA TOMENKO. POETICS OF GENRE

The article reviewed «White Autographs», a flash fiction book by Mykola Tomenko published this year though the works themselves were written over 20 years ago. The study is relevant since this is the first scientific study of the writer's flash fiction in the context of the Ukrainian 20th c. novelistics studies. Subjects and genre specifics of the texts, stylistic and image peculiarities of the short stories are identified. Basic categories the writer's flash fiction is built on are established. Parallels to creative search of V.Stefanyk, M.Kotsiubinsky, H.Tiutiunyk are made. Psychologism, film looking and philosophy of flash fiction texts are presented.

Perceiving the creative works of Mykola Tomenko would not be full without a detailed study of his prose works. The flash fiction book by Mykola Tomenko — «White Autographs.

Roots of Lightning» has been published in 2017.

Mykola Tomenko is known in the Ukrainian literature as poet, lyricist and author of essays, plays and children's books. But he is also a brilliant prosaic writer. Images and subjects are simple though worldly wise and comprehensive. They have been transformed by the writer into philosophical categories. And his philosophy is not transcendent, but heart-focused.

Flash fiction is a genre that highlights word excellence, concept perfectness, image concentration and thinking style. Vasyl Stefanyk, Hryhir Tiutiunyk are flash fiction masters that became true gurus for Mykola Tomenko. Though he is different because the flash fiction of «poet Mykola Tomenko is very poetic». [2, p. 5] Some short stories could be surely called «poetry in prose».

It might be pointed out that the author himself defines the genre of his works, with this definition being closely entwined with arts terminology: sketches, schizzos, pictures, studies. However, the prose works by Mykola Tomenko are absolutely finished and grow up to philosophic generalizations, all-mankind value categories.

The author covers various subjects. From starving and freezing childhood that was anyway warmed with mother's heart, from a deep wet cellar, a saving shelter from the fascists, to a night watching at the melon field, cleaning springs in a most deep well, to ungratefulness of officials, insolence of pulp-writers, double-dealing of colleagues.

Deep lyricism and moral and aesthetic concepts of Good, Conscience, Honor, Honesty, Modesty, Plain Dealing, Justice and Love are the pitch tuning the whole book. One may undoubtedly state that Mykola Tomenko performs three roles in this prose: artist (maybe, even a cinema artist), psychologist, and philosopher.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2017